

A személyiség típus és prédikátor típus

Általánosan elfogadott és a pasztorál pszichológiában gyakran használt tipológiát dolgozott ki F. Riemann. A német pszichiáter mélypszichológiai szempontjai alapján a lelkész-prédikátor és a személyiségtípusok közötti összefüggéssel is foglalkozott.

Tanulmányában 4 személyiségtípust különböztetett meg és azt vizsgálja, hogy ezek a diszpozíciók hogyan hatnak a lelkési szolgálatra.

Az előzőekben megismert, vallástörténetileg kialakult szent személy típusok, mint látni fogjuk, kapcsolatba hozhatók a riemanni személyiségtípusokkal.

Ezen mélypszichológiai irányzat szerint a csecsemő és kora gyermekkori fejlődés a következő négy személyiségformát alakítja ki:

- skizoid,
- depresszív,
- kényszeres,
- hisztérikus típust.

Az egyes kategóriák normális és általános megjelenési formákat írnak le, amelyek csak túlműködés esetén válnak patolgikussá. Mindenki - Riemann szerint - valamely alaptípushoz tartozik, de az aktuális követelményeknek megfelelően, átmenetileg, más kategóriába is át tud váltani. Patolgikus deformáció akkor alakulhat ki, ha ez a képesség, ez a flexibilitás elvész.

Az egyes típusok a következőképpen jellemezhetőek:

1.

A SKIZOID TÍPUS

a) A korai befolyások jellemzői:

Ennél a típusnál a születés utáni első három hónapban szerzett élmények, az ún. érzékelő korszaki hatások, a döntőek. Az újszülött életben maradása a környezetétől függ. Ha az a teljes ellátásra szoruló gyermek igényeit nem tudta optimálisan kielégíteni, akkor a csecsemőben az egzisztenciális veszélyezettség érzése fejlődik ki. Ebben a korszakban alakul ki az „én" és a „mások", a „belvilág" és a „külvilág" közötti differenciáló képesség is.

Az ilyen függőség, illetve az emberen kívüli hatalomra való ráhagyatkozni tudás, valláspszichológiailag, a vallás egyik pszichikai alkotóeleme. Ezt az összefüggést a teológia számára Tillich dolgozta ki.

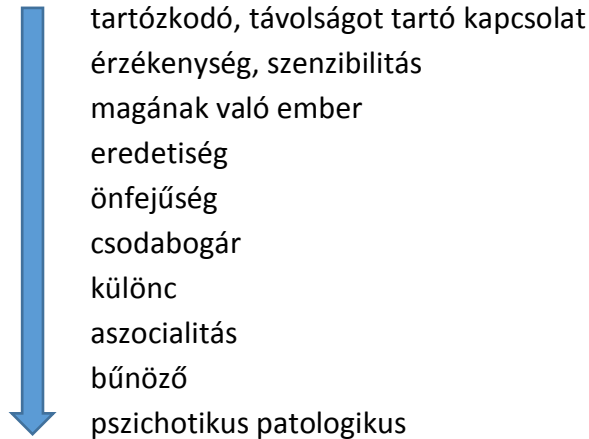
Ha a csecsemőt túl sok inger és élmény éri, akkor később a környezetet, a világot fenyegetőnek és veszélyesnek fogja tartani, minél nagyobb távolságot igyekszik majd tartani önmaga és mások között, és visszahúzódóvá válik.

Ha túl kevés ingerben és élményben volt része, akkor nem tanul meg differenciáltan reagálni a külvilágra, a világ távoli, elérhetetlen és idegen marad számára. Ebben az esetben - képletesen szólva - a világ húzódik vissza tőle.

b, A skizoid személyiségnek a normálistól a patológusig terjedő megjelenési formáit következő táblázat foglalja össze:

Skizoid személyiségtípus

normális

tartózkodó

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész-prédikátor jellemzői:

Kevésbé előnyös tulajdonságok:

Mivel kapcsolati formáját a tartózkodás jellemzi, nehezen tudja beleélni magát mások helyzetébe. Így szavainak hatását sem tudja kellőképpen mérlegelni, mások toleranciájának határait sem tudja pontosan érzékelni. Akaratlanul bár, de gyakran megbotránkoztatja embertársait. Ami tőle idegen, azt naivnak, szentimentálisnak minősíti és szüntelenül ostromozza. Így másokban a lekicsinyeltség érzését váltja ki.

Mint prédikátor könnyörtelenül feltárja a lét és a hit problémáit anélkül, hogy alternatív megoldási lehetőségekre rámutatna. Ennek felfedezését inkább a hallgatóságra bízta. Kritikus beállítottságot és önállóságot követel híveitől - néha túlzott mértékben. Irritálólag hathat, hogy a hagyományokat kevésbé tiszteli, azokat inkább nyűgnek tartja. Számára az igazság felismerése az egyetlen Istenhez vezető út.

Az egyházban elfoglalt helyét, kedvezőtlen esetben, a következők jellemzik: ők tölthetik be a világtól idegen idealisták, a szektás üdvözítők, a világmegváltók, a „vallásalapítók”, az utópikus próféták kétes szerepét.

Erősségeik:

Olyan személyiségek tartoznak ebbe a kategóriába, akik függetlenségük és felismerő erejük által nagy belső szabadsággal rendelkeznek. El tudják viselni, ha egyedül képviselik meggyőződésüket és nem félnek a támadásoktól.

Gyakran ők azok a „szabadgondolkodók”, akiket eretneknek bélyegez a környezet.

Ekkor sem engednek koruk divatos elméleteinek és meggyőződésének. Fáradhatatlanul küzdenek a szentimentális és talmi kegyesség ellen, elvetik a kiégett és tartalomvesztett rituális és liturgikus hagyományokat.

Új, innovatív koncepcióikkal a hasonló típushoz tartozó híveik csodálatát váltják ki, másokat megbotránkoztatnak. Egyaránt érzékenyek a „valódi” az „igaz” és a lét tragikuma iránt. Prédikációikban gyakran a „végső dolgokig” mennek el, nehezen szoríthatóak konfesszionális határok közé. Életmottójuk így hangozhat: „Segíts magadon, és akkor Isten is megsegít!”

Az egyházban elfoglalt helyüket a következők jellemzik: ők a „kellemetlen emberek”, akik nem hajlandók szemet hunyni a visszásságok felett. Más konfesszióval és vallással szemben viszont toleránsak, ökumenikus beállítottságúak - mivel számukra Isten az egyetemes „teremtő ősök”. A megismerésre törekedést fontosabbnak és értékesebbnek tartják, mint a felekezeti hovatartozást, így a felelősség- teljesen és megalkuvás nélkül keresők társaságában érzik otthon magukat.

Veszélyeztetettségük:

Az ekkleziogén neurózisra való hajlamot erősíthetik, amit azáltal válthatnak ki prédikációjukkal híveikben, hogy nem veszik figyelembe azok képességeinek és lehetőségeinek határait és állandón eltúlzott követelményeket támasztanak. Túl sok önállóságot várnak el még azoktól is, akik erre nem képesek. Mint lelkészek nem képesek arra, hogy ehhez a követelményhez kellő védettségerzetet, az összetartozás támogató érzését biztosítsák.

A szerzetesi vagy remete létforma - szimbolikus vagy konkrét értelemben - illik legjobban hozzájuk. Azért választották a pályát, mert vagy „igazi férfiközösségre” vagy magányra vágytak.

2.

A DEPRESSZÍV TÍPUS

A korai befolyások jellemzői:

Személyiségük alakulását leginkább az első életév végéig tartó ún. orális fejlődési szakasz befolyásolta. Az „önmagam” és „a másik” személye közötti differenciáló képesség kifejlődése ebben a korban elsősorban az anyához való kapcsolat élményétől függ.

A szeretetteljes gondozás kiegyensúlyozott kapcsolatot hoz létre a szülő és a gyermek között, és a csecsemőben kialakul a kielégítettség, a megértettség, a bizalom és a remélni tudás érzése és - a szó szoros értelmében - „reményteljesen” fejlődik.

Attól függően, hogy ebben a korban ez a primer kapcsolat kielégítő vagy elégtelen volt-e, fogja magát később - szubjektíve - környezete szeretett vagy elhanyagolt tagjának érezni. Extrém esetben - ha az anya benső elutasítással viseltetett iránta, ha „nem kívánt gyermek volt” - már magát a létét is bűnnek fogja tartani.

Ezek a tapasztalatok határozzák meg felnőttkorban, hogy milyen szoros vagy milyen távoli kapcsolatra törekszik másokkal szemben.

Ha az anyához való kötődés túl szoros - szimbiotikus - volt, a „teljes összeolvadás”, az „én” és

a „te" közötti határ feloldása iránti vágy alakulhat ki. Minden, a normális fejlődésből adódó szükségszerű változást és az azzal járó önállósulást, mivel az az anyához való kapcsolat lazulását jelentheti, szubjektíve árulásnak érez majd.

Ez, élet-beállítottsággá válva, később minden személyes és professzionális kapcsolatra kiterjed és már azok átmeneti lazulása is a „*visszavonhatatlan szétválás*" és „*elviselhetetlen veszteség*" mély félelmét vonja magával.

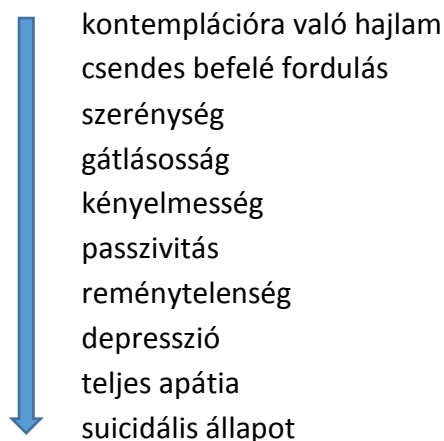
A másik szélsőséges forma az, ha a kisgyermek „nem kapta meg azt, amire szüksége lett volna". Az anyához való, irreális és gyermekies, a felnőtt korban is megmaradó feloldhatatlan ragaszkodást az a (tudattalanban élő) remény tartja fenn, hogy „*valamikor mégis bepótolhatjuk a hiányt*".

Ezért nem tudnak igazán önállóvá, autonóm személyiséggé válni.

A depresszív személyiségnek a normálistól a patológikusig terjedő megjelenési formáit a következő táblázat foglalja össze:

Depresszív személyiségtípus

normális

patológikus

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész-prédikátor jellemzői:

Kevésbé előnyös tulajdonságok:

Az ehhez a csoporthoz tartozók gyakran hajlamosak a gyermeki hitre, a vallás és az élet jámbor színeiben való feltüntetetésére, a konfliktusok kerülésére és eliminálására. Így nem kényszerülnek arra, hogy kérdőre vonják a „*Jóisten*”-t. Híveiket inkább vigasztalják, minthogy saját felelősségükre irányítanák figyelmüket, ezzel viszont olyan csalfa reményt ébresztenek bennük, amely, beteljesülés hiányában, csalódáshoz vezet. Nem azt kutatják, hogy hogyan lehetne változtatni a nyomoron, igazságtalanságon, hanem azt, hogy hogyan segíthetnék annak türelmesebb elviselését. Másokhoz való pásztori kapcsolatuk olyan szoros „*testvéri*”,

hogyan az lehetetlenné teszi a professzió gyakorlását: mindent megtesznek híveikért, ami általában azt jelenti, hogy híveik helyett.

Az egyházban elfoglalt helyüket, kedvezőtlen esetben, a következők jellemzik: ők az állandóan „*elfeledett*”, háttérbe szorult-szorított, élehetetlen kollégák, akik „*mindenből kivonják magukat*”. Vagy ők a „*szegény szenvedők*”, akikre mindig mindenben különös tekintettel kell lenni. De közülük kerülhetnek ki a pesszimizmus nehezen elviselhető, javíthatatlan képviselői is.

Erősségeik:

Az ehhez a típushoz tartozók a „*született lelkigondozók*”: megértők, beleérző képességük kifinomult, segítőkészek és kiváló vigasztalók. A gyülekezet számukra maga „*a család*”, amelyet szerető anyai önfeláldozással gondoznak.

Mint lelkészek, személyiségük, beállítottságuk, életformájuk által eleve meggyőzőek és megnyerőek, a gyülekezet szereti és tiszteli őket. Sikeresen tudnak reményt kelteni, a megbocsátást és a megváltást hirdetni, diakóniai munkára serkenteni. A megértő-megsegítő Istent prédikálják, gyakran egy olyan szenvedés-ideológiai háttérrel, amely szenvedésre serkent („*minél jobban szenvedsz, annál jobban szeret Istened*”). A „*gonosz*” nem más, mint tévedés, „*kitaláció*”, nem kell egészen komolyan vennünk - az ember eleve és alapjában véve „*jó*”, ha gonosz, akkor „*csupán*” félrevezették. Ezért sajnálni és nem elítélni kell őket.

Mint prédikátor az „*igaz alázat*” meggyőző hirdetői, a kegyesség és a karitatív segítség nagyszerű támogatói. „*Hegyeket mozgató*” hitükkel sokat elérnek, de magukat gyorsan és veszélyes mértékben túlterhelik.

Az egyházban elfoglalt helyüket a következők jellemzik: az egyháznak és egyházvezetésének is „*kedves gyermeke*” ez a típus, mivel minden feladatot ellentmondás nélkül vállalnak, és „*a légynek sem ártanak*”.

Veszélyeztetettségük:

Az ekleziogén neurózisra való hajlamot azáltal erősítik prédikációjukkal, hogy a kétség, a panasz, az Isten ellen való lázadásnak még a gondolatát is elvetik, mivel ez „*örökre és visszavonhatatlanul elszakíthat Istentől*”. Ezáltal híveik lelkében is vagy túlzott félelmet ültetnek el, vagy minden „*negatív*” az elfojtását segítik. Ez a neurotizálódási folyamat kezdete lehet.

Továbbá a „*mindig feltétlenül reményt hirdetés*” modell gyakran csak átmenetileg nyújt vigaszt - olyan irreális reményt kelthet, amely sohasem teljesülhet, és így mély csalódáshoz vezet.

A „*minden elviselésének*” prédikálása túlzott teherviselésre serkent, túlterheléssel jár és kiegészítő folyamatot indíthat meg. Politikai-szociális összefüggésben pedig az alávetően, mindent elfogadó, soha semmi ellen fel nem lázadó életmódot a fejlődés kerékkötőjévé válhat.

Pályaválasztásukkal az „*Anyá*”-szentegyház melegségét és védettségét keresik, a jóságos, szerető anyai gondoskodást.

3.

A KÉNYSZERES SZEMÉLYISÉG

A korai befolyások jellemzői:

A másoktól való teljes függőség szakasza után, 2-5 éves kor között, a növekvő önállóság ideje következik. A gyermek megtanul uralkodni testi szükségletein (a szobatisztává válásból ered az anális-fázis elnevezés), beszélni, akaratát kifejezni és érvényesíteni. Ekkor találkozik először a felnőtt világ értékrendszerével, megtanítják arra, hogy mikor „jó” és mikor „rossz”. Hogy ez a korai önállósodás mennyiben sikerül, az a szülők magatartásától függ. Így ekkor kezd kialakulni a tekintélyhez való viszony is.

Ha önállóságának jogos élvezete és kipróbálása helyett, minden egyéni akciója „rosszaságnak” minősül és büntetéssel jár, akkor a gyermek hamar megtanulja önállóságát elnyomni. Ez viszont csak akkor sikerül, ha idővel mind intenzívebben kényszeríti magát - az önállótlanúságra. Ez az (önmagában való és döntésekkel szembeni) kételkedéstől és habozó bizonytalanságtól a kényszercselekvésekig terjedhet. Minden erővel meg kell akadályoznia a „fenyegető” önállóságot és függetlenséget.

A kényszeres személyiségnek a normálistól a patológikusig terjedő megjelenési formáit Riemann az ún. erős és gyenge személyiségre vonatkozóan állapította meg:

A kényszeres személyiségtípus:

normális		
Erős személyiség		Gyenge személyiség
tárgyilagos		alkalmazkodó
kötelességtudó		biztonságot kereső
megbízható		kétkedő habozó
kiábrándítóan józan		pedáns, akadémikus
becsvágyó, törtető		pedálozó
oktalanul önfejű		aszketikus
despota		hipochonder
kényszeres szimptomák		kényszeres szimptomák
pszichotikus katatónia		
patológikus		

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész-prédikátor jellemzői:

Kevésbé előnyös tulajdonságok:

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész-prédikátor viselkedését, kedvezőtlen esetben, az önkény és az intolerancia uralja. Ez önvédelméül szolgál: nem tudja elviselni, hogy másoknak „mindaz szabad”, amit ő magának megtilt, pl. a könnyedség, a spontaneitás, az élvezet. Az ilyen prédikátor állandó és legfőbb témája „a gonosz”, „a kísértés” és annak leküzdése. Ítéletet

prédikál, bűnbánást követel, a poklot eleveníti meg. A törvények és parancsolatok vak megtartását követeli, nála „*az ember van a szombatért*”. Templomba azért kell menni, hogy rossz lelkiismerettel jöjjünk ki...

Jól megfigyelhető ennél a típusnál a deformálódott vallás és a hatalmi önkény szoros kapcsolata: a megítélő prédikátor (elsősorban a naiv és a depresszív) híveivel szemben egyre nagyobb hatalomra tesz szert, azok mind jobban kötődnek hozzá, remélve, hogy egyszer talán mégis bűnbocsánatot nyernek - tőle. A kritikusabb hívek eltávolodnak vagy vallás- és egyházgyűlölővé válnak.

A hagyományokat, rítusokat vakon követi, fontosabb, hogy a gyülekezet tagjai megjelenjenek a templomban, mint hogy meggyőződéses hívők legyenek. Az egyháztagság fontosabb, mint a hívő lét.

Erősségeik:

Isten számukra a divinális rend megszemélyesítője. Mint lelkész-prédikátor a törvény és a morális elvek időtlenségének és objektivitásának hirdetői és őrizői, személyükben garantálják „*a tan*” tisztaságát. Diszpozíciójuknál fogva kiváló rendszeres teológusokká válhatnak. Istentiszteleteik nem kovácsolják lelki közösséggé híveiket, de józanok, elgondolkodtatóak és meggyőzőek. Gyülekezeteik általában kiválóan szervezettek és nagyszerűen „*funkcionálnak*” - munkaközösség jellegűek.

Veszélyeztetettségük:

Az ekkleziogén neurózisra való hajlamot azáltal erősíthetik, hogy prédikációik a hallgatót olyan neveletlen gyermekként kezelik, akiket a törvények és parancsolatok segítségével állandóan oktatni kell. A nagykorú keresztyén (Bonhoeffer elnevezésével élve) számukra nem létezik. Túlzott morális igényeikkel és a megbocsátás elérhetetlen magasságba helyezésével túlterhelik a híveket. Az állandósuló rossz lelkiismeret és értéktelenség érzésének kovácsai. Extrém esetben az inkvizítorokra emlékeztetnek. Vak, papi szigoruk arra az elnyomó szigorra emlékeztet, amely gyermekkorukat uralta.

Az egyházban elfoglalt helyüket a következők jellemzik: A vallás „*rettenthetetlen harcosai*”. Az egyház hatalma, megdönthetetlen igazsága, a misszionálás a legfontosabb számukra. Mindennel szemben, ami ökumenikus vagy innovatív, szkeptikusak.

Pályaválasztásukat a hivatással járó hatalom elnyerése (is) motiválta, vagy, ritkább esetben, alá akarták vetni magukat az egyház megkérdőjelezhetetlen hatalmának.

4.

A HISZTEROID TÍPUS

A korai befolyások jellemzői:

A koragyermekkor utolsó fejlődési szakaszára (5-6 év) esik a nemi személyiség és az önazonosság (identitás) kialakulásának kezdete. A csodavilágot lassan megközelíti a valóság. A gyermeknek, ebben az időben, fejlődéséhez példaképekre van szüksége, „*olyan szeretne majd lenni, ha nagy lesz, mint...*” A szülők életpéldája itt döntő jelentőséget kap. Ha a példaképek „*elmosódottak*”, kontúr nélküliek, vagy fiatal szülők esetében „*gyerekesen*

éretlenek", akkor ez megzavarja a gyermeket individualizálódásában. Ha nem talál kielégítő példaképeket, akkor megragad mágikus csodavilágában és egész életében „*gyermekded*” marad.

Az optimális fejlődés attól függ, hogy a gyermeket közvetlen környezete teljes személyiségében tudja-e érzékelni, elfogadni és értékelni, vagy csak azt honorálja elismeréssel, ami „*bájos*”.

A gyermeknek meg kell tapasztalnia, hogy ő, a maga teljességében szeretetre méltó, és a szeretet, amelyet a maga módján (és nem a szülők által „megrendelt kedves-bájos formában”) nyújt, a többiek számára érték.

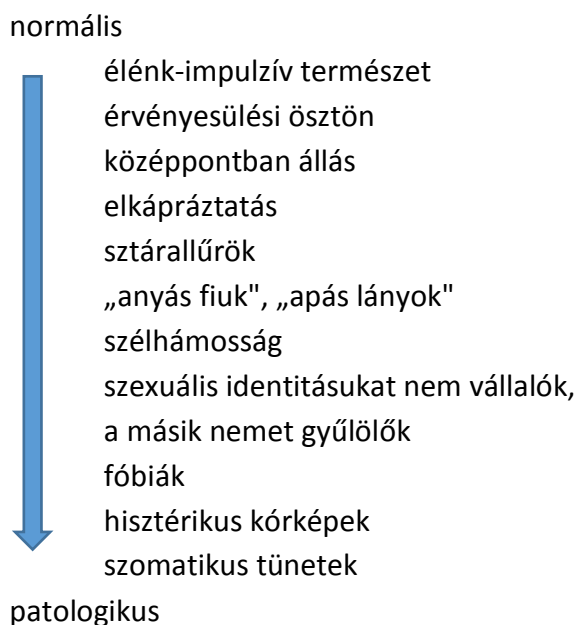
Ha nem érzetik vele személyes értékét, akkor vagy kisebbségi érzés, vagy bosszúvágy alakulhat ki, ami később megnehezíti vagy lehetetlenné teszi a közösséghez, a partnerhez való kiegyensúlyozott viszonyt.

Gyakran a család, a szülők - öntudatlanul - törekszenek arra, hogy a gyermek „*ne nőjön fel*”, mert elengedhetetlenül szükségük van az „*ő kis gézengúzokra vagy angyalkájukra*”. Ha az később „*kirepül a családi fészekből*”, akkor „nem is tudják, mihez kezdenek majd”.

Az ilyen személyiség egy életen át hadilábon áll önértékével, vagy kisebbségi érzéssel vagy omnipotensnek érzi magát, nem léteznek számára határok. Az egyetlen „*valódi érték*” számukra: ha olyanok tudnak lenni, amilyenek mások szeretnék látni őket; vagy ennek fordítottja: ha mindig és mindenáron az ilyen kényszerszerep ellen lázadoznak.

A hiszteroid személyiségnek a normálistól a patológikusig terjedő megjelenési formáit a következő táblázat foglalja össze:

A hiszteroid személyiségtípus

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész-prédikátor jellemzői:

Kevésbé előnyös tulajdonságok:

Pátoszuk és feltétlen imponálásra való törekvésük egyrészt nagy hatást kelt hallgatóikban - főleg azokban, akiknek „*lehet imponálni*”. Az igényesebb gyülekezeti tagok inkább „*kellemtlenül érintettek*”. Ehhez a típushoz tartoznak a rajongók, a pozőrök, a csábítók és a kalandvágyból lett misszionáriusok. A tartalom, a mondanivaló, a meggyőződés, a „*credo*” e típus számára mellékes „*kellék*”, maga a hatás és a hatáskeltés istentiszteletük lényege. Tehetségüket láthatóan élvezik. Számukra a hatás (rosszabb esetben a személyes hatáskeltés) a fontos, bármit meggyőzően tudnak továbbadni, függetlenül attól, hogy maguk hisznek-e abban.

Erősségeik:

Az ehhez a típushoz tartozó lelkész „*káprázatos*” prédikátor, beszédeivel elragadtatja híveit, felemeli őket és hullámozó érzelmeket vált ki. Gyakran erősen szuggesztív hatásúak, patetikus hangvételűek. Nemcsak kiváló homiléták, hanem a liturgia mesterei is. Tömegeket tudnak mozgósítani. A gyülekezet csodálja őket és mások csodájukra járnak. Istentiszteleteik élményszámba mennek. Hallgatói közül sokak számára „*csodálatos példaképek*”.

Veszélyeztetettségük:

Az ekkleziogén neurózisra való hajlamot ez a típus erősíti legkevésbé. Inkább, ha előnytelen formájában jelenik meg, az egyház, az istentisztelet „*lejárata*” lehet a probléma. A gyülekezet akkor szenvedhet kárt, ha „*a tan*” és a tanítás, a forma mögött jelentőségét veszti.

Az egyházban elfoglalt helyüket a következők jellemzik: Ebből a típusból kerülnek ki a nagy tömeghatást elérni tudó, közismertté váló személyiségek - és az egyházból kiváló szektaalapítók.

Pályaválasztásukat az érvényesülési vágy motiválta. Olyan időkben választják közülük sokan ezt a pályát, ha az egyház a társadalom elismerését élvezi, ha az egyház maga is „*sikeres*”.

Befejezésül és emlékeztetőül:

Mindenki „*természeténél fogva*” valamely alaptípushoz tartozik. Az egészséges személyiséget az jellemzi, hogy valamennyi típus normális mértékben vett sajátosságait, részben és az alkalomnak megfelelően, igénybe tudja venni. A lelkészértekezleten például a hiszteroid típusú, egészséges kolléga is skizoid és kényszeres személyiségelemeit fogja előtérbe állítani, utóbbiak pedig az istentiszteleteiken hiszteroid vonásaikat is mobilizálni tudják.

Az egyes típusok előnyös megjelenési formái határozzák meg a prédikátorok individualitását. Ez elegendő személyiségben adottság ahhoz, hogy ki-ki meggyőző homiléta és liturgus legyen. Veszély akkor lép fel, ha valaki személyiségétől idegen típus szeretne lenni és „*idegen tollakkal ékeskedik*”. Így elveszti természetességét, személyes és professzionális identitását.